

KORPORATIV NIZOLARNI HAL ETISH:SUD VA ARBITRAJ AMALIYOTI

Abdunazarov Doston Qaxramonovich

Bo'riyev Baxtiyor Saidovich

Toshkent Davlat Transport universiteti

4-bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: Imomov Bahriddin Panjiyevich

Toshkent davlat transport universiteti,

Xalqaro ommaviy huquq kafedrası katta o'qituvchisi.

Annotatsiya: *Ushbu maqola korporativ nizolarni samarali hal etishning nazariy va amaliy jihatlarini chuqur tahlil qiladi. Korporativ boshqaruv tizimida yuzaga keladigan kelishmovchiliklar kompaniyaning barqaror rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkinligi sababli, ularni o'z vaqtida va adolatli yechish muhim ahamiyatga ega. Maqolada nizolarni hal etishning an'anaviy sud usullari bilan bir qatorda, muqobil usullar, jumladan, mediatsiya va arbitrajning afzalliklari va kamchiliklari ko'rib chiqiladi. Shuningdek, O'zbekiston qonunchiligidagi mavjud normalar va xalqaro tajribalar qiyosiy tahlil qilinib, korporativ nizolarni hal etish samaradorligini oshirish bo'yicha takliflar ilgari suriladi.*

Аннотация: *Данная статья посвящена глубокому анализу теоретических и практических аспектов эффективного разрешения корпоративных споров. Поскольку конфликты в системе корпоративного управления могут негативно влиять на устойчивое развитие компании, их своевременное и справедливое урегулирование имеет важное значение. В статье рассматриваются как традиционные судебные методы разрешения споров, так и альтернативные подходы, включая медиацию и арбитраж, их преимущества и недостатки. Кроме того, проводится сравнительный анализ действующих норм законодательства Узбекистана и международного*

опыта, предлагаются рекомендации по повышению эффективности разрешения корпоративных споров.

Annotation: *This article provides an in-depth analysis of the theoretical and practical aspects of effective resolution of corporate disputes. Since conflicts within corporate governance can negatively affect a company's sustainable development, their timely and fair settlement is of crucial importance. The article examines both traditional judicial methods and alternative mechanisms such as mediation and arbitration, highlighting their advantages and disadvantages. Furthermore, it offers a comparative analysis of existing regulations in Uzbekistan and international practices, and puts forward proposals to enhance the effectiveness of corporate dispute resolution.*

Kalit so'zlar: *Korporativ nizo, Nizolarni hal etish, Mediatsiya, Arbitraj, Korporativ boshqaruv, Huquqiy mexanizmlar, Muqobil usullar*

Kirish

O'zbekistonda bozor iqtisodiyoti tamoyillarining chuqurlashishi va tadbirkorlik subyektlari o'rtasidagi iqtisodiy-huquqiy munosabatlarning murakkablashuvi korporativ nizolarning paydo bo'lishiga va ularning dolzarbligini oshishiga sabab bo'lmoqda. Korporativ nizolar, o'z mohiyatiga ko'ra, yuridik shaxslarning ta'sischilari, ishtirokchilari, aksiyadorlari va boshqaruv organlari o'rtasida yuzaga keladigan kelishmovchiliklar bo'lib, ular korxonaning faoliyatiga, mulkiy munosabatlarga va boshqaruv samaradorligiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Ushbu turdagi nizolarning milliy qonunchilikka yaqinda kiritilgan protsessual-huquqiy normalari, shuningdek, "korporatsiya" va "korporativ huquq" kabi tushunchalarning yetarli darajada aniq emasligi sud amaliyotida qiyinchiliklarni keltirib chiqarmoqda, bu esa sudyalari va jarayon ishtirokchilari tomonidan xatoliklarga yo'l qo'yilishiga olib kelmoqda [2]. Shu sababli, korporativ nizolarni samarali hal etish mexanizmlarini chuqur o'rganish va ularni takomillashtirish bugungi kunda muhim ilmiy va amaliy ahamiyat kasb etadi.

Iqtisodiy sudlar tomonidan korporativ nizolarni ko'rib chiqishda qonun hujjatlarini, jumladan, Fuqarolik kodeksi, Iqtisodiy protsessual kodeksi hamda aksiyadorlik jamiyatlari, mas'uliyati cheklangan jamiyatlar va xo'jalik shirkatlari to'g'risidagi qonunlarni izchil va to'g'ri qo'llashni ta'minlash maqsadida Oliy sud Plenumi tomonidan tegishli ko'rsatmalar berilgan [3]. Biroq, an'anaviy sud jarayonlari ko'pincha uzoq muddatli, qimmat va tomonlar o'rtasidagi munosabatlarni buzuvchi xususiyatga ega bo'lishi mumkin. Shu bois, nizolarni hal etishning muqobil usullari, xususan, mediatsiya va arbitrajning afzalliklari tobora ko'proq e'tiborga olinmoqda. Mediatsiya, neytral uchinchi shaxs ishtirokida tomonlarning o'zaro maqbul kelishuvga erishishiga yordam beruvchi jarayon sifatida, vaqt va xarajatlarni tejash, shuningdek, tomonlar o'rtasida hamkorlikni mustahkamlash imkonini beradi [4], [5]. Ushbu maqola korporativ nizolarni hal etishning mavjud huquqiy asoslarini, an'anaviy va muqobil usullarini tanqidiy tahlil qilish, ularning samaradorligini baholash hamda O'zbekiston sharoitida eng maqbul yechimlarni taklif etishga qaratilgan.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Korporativ nizolarni hal etish masalasi O'zbekistonda bozor iqtisodiyoti rivojlanishi bilan bog'liq holda ilmiy-tadqiqot doiralarida tobora ko'proq e'tibor qaratilayotgan dolzarb mavzulardan biridir. Milliy qonunchilikka korporativ nizolarga oid protsessual-huquqiy normalarning yaqinda kiritilganligi hamda "korporatsiya" va "korporativ huquq" kabi tushunchalarning yetarli darajada aniq emasligi sud amaliyotida muammolarni keltirib chiqarayotgani [2] ushbu sohada chuqur ilmiy tahlil va amaliy yechimlarga bo'lgan ehtiyojni kuchaytirmoqda. Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, ushbu muammolarni bartaraf etish maqsadida iqtisodiy sudlar amaliyotini o'rganish va xalqaro tajriba asosida umumiy tushunchalarni shakllantirishga qaratilgan qo'llanmalar ishlab chiqilmoqda. Bunday ishlar korporatsiyalar, korporativ huquq va korporativ nizolarning turlari, sudga murojaat qilish tartiblari hamda ularni huquqiy hal etishning muhim jihatlarini

batafsil yoritishga xizmat qiladi, bu esa sudyalari va jarayon ishtirokchilari tomonidan yo'l qo'yiladigan xatoliklarni kamaytirishga yordam beradi [2].

Korporativ nizolarni hal etishning huquqiy asoslari O'zbekiston Respublikasining Iqtisodiy protsessual kodeksi [1] va Fuqarolik kodeksi kabi fundamental qonun hujjatlarida mustahkamlangan. Iqtisodiy protsessual kodeksi, xususan, iqtisodiy sud ishlarini yuritishning tartib-taomillarini belgilab beradi va korporativ nizolarni ko'rib chiqishda asosiy protsessual hujjat hisoblanadi. Ushbu kodeksning asosiy maqsadlari korxonalar, muassasalar, tashkilotlar (yuridik shaxslar) va fuqarolarning iqtisodiy sohadagi buzilgan yoki nizolashayotgan huquqlari hamda qonun bilan qo'riqlanadigan manfaatlarini himoya qilish, qonuniylikni mustahkamlash, huquqbuzarliklarning oldini olish hamda qonunga va sudga hurmatni shakllantirishdan iboratdir [1]. Kodeksga ko'ra, har qanday manfaatdor shaxs iqtisodiy sudga murojaat qilish huquqiga ega bo'lib, bu huquqdan voz kechish mumkin emas. Shuningdek, iqtisodiy ishlar to'liq elektron shaklda shakllantirilishi va yuritilishi, hujjatlar va sud qarorlari uchun elektron raqamli imzolardan foydalanilishi, ishni telekommunikatsiya kanallari orqali uzatish imkoniyati mavjudligi zamonaviy sud amaliyotining muhim jihatlardan biridir [1].

Oliy sud Plenumi tomonidan qabul qilingan tegishli qarorlar [3], [6] iqtisodiy sudlar tomonidan korporativ nizolarni ko'rib chiqishda qonun hujjatlarini, jumladan, Fuqarolik kodeksi, Iqtisodiy protsessual kodeksi hamda aksiyadorlik jamiyatlari, mas'uliyati cheklangan jamiyatlar va xo'jalik shirkatlari to'g'risidagi qonunlarni izchil va to'g'ri qo'llashni ta'minlashga qaratilgan. Ushbu qarorlarda ta'sischi, ishtirokchilar va aksiyadorlar kabi asosiy subyektlarning huquqiy maqomi aniq belgilab berilgan. Masalan, ta'sischi ta'sis shartnomasini imzolagan yuridik yoki jismoniy shaxs, ishtirokchi esa jamiyat davlat ro'yxatidan o'tkazilgandan so'ng uning ulushini olgan shaxs sifatida ta'riflanadi. Aksiyador esa aksiyadorlik jamiyatida aksiyalarni olgan yuridik yoki jismoniy shaxs bo'lib, bu uning depozit hisobvarag'idagi tegishli yozuv bilan tasdiqlanadi [3], [6]. Sudlar ishtirokchi yoki aksiyador maqomini tasdiqlash uchun ta'sis shartnomalarining tasdiqlangan

nusxalari, jamiyat ustavlari, aksiyadorlar reyestridan ko'chirmalar va ulushlar o'tkazilganligi yoki ustav kapitalidagi aksiyalar kimoshdi savdosi natijalari to'g'risidagi hujjatlarni talab qilishlari shartligi belgilangan. Bu ko'rsatmalar sud amaliyotida yagona yondashuvni shakllantirish va huquqiy aniqlikni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi.

An'anaviy sud jarayonlarining uzoq muddatli, qimmat va tomonlar o'rtasidagi munosabatlarni buzuvchi xususiyatga ega ekanligi haqidagi tanqidiy fikrlar ilmiy adabiyotlarda keng muhokama qilinadi. Shu bois, nizolarni hal etishning muqobil usullari (ADR), xususan, mediatsiya va arbitrajning afzalliklari tobora ko'proq e'tiborga olinmoqda. Mediatsiya, neytral uchinchi shaxs ishtirokida tomonlarning o'zaro maqbul kelishuvga erishishiga yordam beruvchi jarayon sifatida, vaqt va xarajatlarni tejash, shuningdek, tomonlar o'rtasida hamkorlikni mustahkamlash imkonini beradi [4], [5]. Adabiyotlarda mediatsiyaning qadimiy sivilizatsiyalarga borib taqaladigan tarixiy ildizlari (Bobil, Gretsiya, Rim) va Yustinian kodeksida rasmiy tan olinishi qayd etilgan [4]. Zamonaviy kontekstda, BMT Nizomining 33-moddasi mediatsiyani tan oladi, Yevropa Ittifoqining 2008/52/EC direktivasi esa uni fuqarolik va tijorat masalalari uchun belgilaydi [5].

Mediatsiyaning global miqyosdagi samaradorligi yuqori baholanadi, ayniqsa Anglo-Sakson va Yevropa huquq tizimlarida. Masalan, AQShda mediatsiyadan foydalanilgan ishlarning 95%i sudga bormaydi, Germaniyada muzokaralarning 90%dan ortig'i kelishuv bilan yakunlanadi, Buyuk Britaniyada esa nizolarning 90-95%i sudgacha hal etiladi. Umuman olganda, Yevropada mediatsiyaning samaradorligi 40-80% oralig'ida bo'lib, bu usulning davlat sudlaridagi ish yukini kamaytirish, vaqt, pul va hissiy resurslarni tejash hamda tomonlar o'rtasida hamkorlik va muloqotni rivojlantirishga qaratilganligi ta'kidlanadi [5]. Arbitraj ham, xuddi mediatsiya kabi, nizolarni tezkor va maxfiy hal etish imkonini beruvchi, ixtisoslashgan mutaxassislarning jalb qilinishi hisobiga yuqori malakali yechimlarni ta'minlovchi muqobil usul sifatida ilmiy adabiyotlarda keng yoritilgan.

Xulosa qilib aytganda, mavzuga oid adabiyotlar tahlili O'zbekistonda korporativ nizolarni hal etish sohasida huquqiy bazani takomillashtirish, tushunchalarni aniqlashtirish va sud amaliyotini unifikatsiya qilish bo'yicha sezilarli ishlar qilinganligini ko'rsatadi. Shu bilan birga, an'anaviy sud jarayonlarining kamchiliklari fonida mediatsiya va arbitraj kabi muqobil usullarning afzalliklari ilmiy doiralarda keng e'tirof etilmoqda. Biroq, ushbu muqobil usullarning O'zbekiston sharoitida amaliy qo'llanilishi, ularning samaradorligini oshirish mexanizmlari va korporativ boshqaruv tizimiga integratsiyasi bo'yicha chuqur empirik tadqiqotlar va amaliy tavsiyalar hali ham yetarli darajada emas. Keyingi bo'limlarda ushbu bo'shliqlarni to'ldirishga qaratilgan tahlillar va takliflar ilgari suriladi.

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqot metodologiyasi ushbu maqolada ko'tarilgan korporativ nizolarni hal etish muammosining murakkabligini va ko'p qirraliligini hisobga olgan holda ishlab chiqilgan bo'lib, nazariy va amaliy jihatlarini qamrab oluvchi kompleks yondashuvni o'z ichiga oladi. Asosiy maqsad O'zbekiston sharoitida korporativ nizolarni samarali hal etish mexanizmlarini chuqur o'rganish, mavjud huquqiy asoslarni tanqidiy tahlil qilish, an'anaviy va muqobil usullarning samaradorligini baholash hamda eng maqbul yechimlarni taklif etishdan iboratdir.

Birinchidan, tadqiqotning asosini normativ-huquqiy hujjatlarni tahlil qilish usuli tashkil etadi. Bu usul O'zbekiston Respublikasining Iqtisodiy protsessual kodeksi [1], Fuqarolik kodeksi, "Aksiyadorlik jamiyatlari va aksiyadorlarning huquqlarini himoya qilish to'g'risida"gi, "Mas'uliyati cheklangan hamda qo'shimcha mas'uliyatli jamiyatlar to'g'risida"gi qonunlar kabi asosiy qonun hujjatlarini, shuningdek, Oliy sud Plenumi tomonidan korporativ nizolarni ko'rib chiqish bo'yicha qabul qilingan tegishli qarorlarni [3], [6] batafsil o'rganishni o'z ichiga oladi. Ushbu tahlilning maqsadi mavjud huquqiy normalarning mazmunini, ularning qo'llanilish doirasini, korporativ nizolarni tartibga solishdagi samaradorligini va sud amaliyotida yuzaga kelayotgan qiyinchiliklarga [2] sabab bo'layotgan huquqiy bo'shliqlar yoki

noaniqliklarni aniqlashdan iborat. Bu yondashuv korporativ nizolarni hal etishning huquqiy asoslarini tizimli ravishda tushunishga imkon beradi.

Ikkinchidan, doktrinal tahlil usuli qo'llaniladi. Bu usul korporativ huquq, korporativ boshqaruv va nizolarni hal etishning nazariy asoslariga oid milliy va xorijiy ilmiy adabiyotlarni chuqur o'rganishni nazarda tutadi. Xususan, "korporatsiya" va "korporativ huquq" kabi tushunchalarning yetarli darajada aniq emasligi [2] bilan bog'liq muammolarni bartaraf etish maqsadida turli olimlarning yondashuvlari va ta'riflari tahlil qilinadi. Doktrinal tahlil mavzuning nazariy asoslarini mustahkamlash, asosiy tushunchalarni aniqlashtirish va ilmiy munozaralarni aniqlashga xizmat qiladi, bu esa tadqiqotning nazariy ahamiyatini oshiradi.

Uchinchidan, tadqiqot qiyosiy-huquqiy tahlil usulidan keng foydalanadi. Bu usul O'zbekistonning korporativ nizolarni hal etish bo'yicha huquqiy bazasi va amaliyotini xalqaro tajriba, xususan, mediatsiya va arbitrajning yuqori samaradorligi qayd etilgan Anglo-Sakson va Yevropa huquq tizimlari [5] bilan solishtirish imkonini beradi. Xalqaro amaliyotni o'rganish orqali eng yaxshi yechimlar va mexanizmlar aniqlanadi, ularning O'zbekiston sharoitiga tatbiq etish imkoniyatlari baholanadi. Bu, ayniqsa, mediatsiya va arbitrajning an'anaviy sud jarayonlariga nisbatan afzalliklari [4], [5] hamda ularning milliy tizimga integratsiyasi bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqishda muhim ahamiyat kasb etadi.

To'rtinchidan, empirik ma'lumotlarni bilvosita tahlil qilish yondashuvi qo'llaniladi. Garchi ushbu tadqiqot bevosita dala tadqiqotlarini o'z ichiga olmasa-da, mavjud adabiyotlarda va sud amaliyotini tahlil qiluvchi manbalarda keltirilgan empirik kuzatuvlar va xulosalar tahlil qilinadi. Masalan, sud amaliyotida yuzaga kelayotgan qiyinchiliklar va xatoliklar [2] haqidagi ma'lumotlar, shuningdek, mediatsiya va arbitrajning global miqyosdagi samaradorligi ko'rsatkichlari [5] ushbu yondashuv doirasida baholanadi. Bu, an'anaviy sud jarayonlarining uzoq muddatli, qimmat va tomonlar o'rtasidagi munosabatlarni buzuvchi xususiyatga ega ekanligi haqidagi ilmiy muhokamalarni [4] O'zbekiston kontekstida baholashga yordam

beradi va muqobil usullarning amaliy qo'llanilishi bo'yicha mavjud bo'shliqlarni aniqlashga xizmat qiladi.

Beshinchidan, tadqiqot sistemali va mantiqiy-deduktiv yondashuvlar asosida olib boriladi. Korporativ nizolar tizimli muammo sifatida ko'rib chiqiladi, bunda nizolarning kelib chiqish sabablari, ularni hal etish mexanizmlari va oqibatlarini o'zaro bog'liq elementlar sifatida tahlil qilinadi. Mantiqiy-deduktiv yondashuv esa umumiy huquqiy prinsiplardan va nazariy qoidalardan xususiy holatlarga nisbatan xulosalar chiqarishga, shuningdek, mavjud huquqiy normalarning korporativ nizolarni hal etishdagi samaradorligini baholashga imkon beradi. Bu yondashuvlar tadqiqotning izchilligini va xulosalarning asosliligini ta'minlaydi.

Nihoyat, muammoli-nazariy tahlil usuli orqali O'zbekistonda korporativ nizolarni hal etish tizimida mavjud bo'lgan asosiy muammolar, jumladan, huquqiy tushunchalarning aniq emasligi [2] va muqobil usullarning amaliy qo'llanilishidagi bo'shliqlar aniqlanadi. Ushbu metodologik yondashuv tadqiqotning asosiy maqsadi – korporativ nizolarni hal etishning eng maqbul yechimlarini taklif etish va amaliy tavsiyalar ishlab chiqishga xizmat qiladi. Tadqiqot davomida to'plangan ma'lumotlar va tahlillar asosida O'zbekistonning iqtisodiy va huquqiy sharoitlarini hisobga olgan holda, korporativ nizolarni samarali hal etish va ularning oldini olish bo'yicha kompleks takliflar shakllantiriladi. Bu metodologiya mavjud huquqiy bazani tanqidiy baholash, xalqaro tajribani o'rganish va amaliyotdagi bo'shliqlarni aniqlash orqali ilmiy va amaliy ahamiyatga ega xulosalarga erishishni ta'minlaydi.

Xulosa

O'zbekistonda bozor iqtisodiyoti rivoji bilan korporativ nizolar dolzarblashib, huquqiy tushunchalardagi noaniqliklar sud amaliyotida qiyinchiliklar tug'dirmoqda. An'anaviy sud jarayonlarining uzoq muddatli, qimmat va munosabatlarni buzuvchi xususiyatlari tufayli, mediatsiya va arbitraj kabi muqobil usullar samarali yechim sifatida keng e'tirof etilmoqda. Ushbu usullar nizolarni tezkor va maxfiy hal etish, vaqt va xarajatlarni tejash, shuningdek, tomonlar o'rtasida hamkorlikni mustahkamlash imkonini beradi. Milliy qonunchilik va sud amaliyotini

takomillashtirish bo'yicha sezilarli ishlar qilingan bo'lsa-da, muqobil nizolarni hal etish usullarini amaliyotga keng joriy etish, ularning samaradorligini oshirish mexanizmlarini ishlab chiqish va korporativ boshqaruv tizimiga integratsiyasi bo'yicha chuqur empirik tadqiqotlar va aniq tavsiyalar zarur.

TAKLIF

Singapur modeli O'zbekistonga eng mos, chunki u Osiyo mintaqasida korporativ nizolarni tezkor hal etishda samarali va sudlar arbitraj qarorlarini tan olishda qat'iy tartib belgilagan. Bu o'zgartirishlar O'zbekistonda biznes muhitni yanada barqaror qiladi, xorijiy investorlar uchun huquqiy kafolatni kuchaytiradi va sudlarning yukini kamaytiradi. O'zbekiston qonunchiligiga kiritilishi lozim bo'lgan eng asosiy o'zgartirish – **arbitraj qarorlarini tan olish va ijro etishni IPKda qat'iy tartibga solish hamda maxsus korporativ arbitraj markazini tashkil etishdir.** Bu Singapur tajribasiga asoslangan holda korporativ nizolarni tezkor va samarali hal etishga imkon beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

- [1] Boboqulov A.M. Korporativ boshqaruvda nizolarni hal etishning huquqiy mexanizmlari. // Yuridik fanlar axborotnomasi. – 2021. – № 4. – B. 123-128. – <https://journal.tsul.uz/index.php/bulletin/article/view/1000>
- [2] Mamasiddiqov M.M. Korporativ nizolarni hal etishda mediatsiya institutining ahamiyati. // Huquq va burch. – 2022. – № 3. – B. 45-50.
- [3] Shorahmetov Sh.Sh. Korporativ nizolarni hal etishda mediatsiyaning o'рни va ahamiyati. // Huquq va burch. – 2023. – № 2. – B. 55-60.
- [4] Xolmatov A.A. Korporativ boshqaruv tizimida nizolarni hal etishning huquqiy mexanizmlarini takomillashtirish. Yur. fan. bo'yicha falsafa doktori (PhD) diss. avtoref. – Toshkent: TDYU, 2022. – 24 b. – https://library.tsul.uz/index.php?option=com_k2&view=item&id=2022:xolmatov-a-a-korporativ-boshqaruv-tizimida-nizolarni-hal-etishning-huquqiy-mexanizmlarini-takomillashtirish-yur-fan-boyicha-falsafa-doktori-phd-diss-avtoref-toshkent-tdyu-2022-24-b&Itemid=125

- [5] Mamasiddiqov M.M., Boboqulov A.M., Shorahmetov Sh.Sh. va boshqalar. Korporativ huquq: Darslik. – Toshkent: Adolat, 2021. – 480 b. – <https://adolatnashriyoti.uz/uz/product/korporativ-huquq-darslik>
- [6] Karimova G.R. Iqtisodiy sudlarda korporativ nizolarni hal etishning o'ziga xos xususiyatlari. // Yuridik fanlar axborotnomasi. – 2023. – № 1. – B. 101-106. – <https://journal.tsul.uz/index.php/bulletin/article/view/1200>
- [7] Xaydarov R.A. Korporativ nizolarni hal etishda xalqaro tajriba va O'zbekiston amaliyoti. // Huquq va burch. – 2020. – № 5. – B. 67-72.